

John Langshaw Austin: Jak udělat něco slovy

Filosofia, Praha 2000, 176 s. (přeložili Alena Bakešová, James Hill, Přemysl Maydl, Miroslav Petříček, Marcela Sedláčková, Petra Stehlíková a Otakar Vochoč pod vedením Jiřího Pechara.)

Přetrvávající nedostatek překladů klasických textů analytické filosofie je názorným dokladem propasti, jež nás dělí od současných filosofických diskusí. Zázemí, z něhož tyto diskuse vycházejí, pro nás není samozřejmé a to je jedním z důvodů, proč je pro nás těžší se těchto diskusí plnohodnotně účastnit. Nejenže nám schází samozřejmě znalost určitých témat, ale není nám pak vlastní ani způsob jejich uchopení. Každý nový překlad z této oblasti tedy musíme přivítat s nadšením, které by snad jinak mohlo vypadat nepřiměřeně.

Dílo Johna Austina ke zmíněnému zázemí bezpochyby patří. Austin navázal na práci předchozí generace britských filosofů, jež ukázala, jak může analýza našeho jazyka podstatným způsobem přispět k řešení filosofických problémů, ba dokonce změnit samotný náhled na ně. Samostatně rozvíjel jednu z cest, po nichž šel ve svém pozdním období Ludwig Wittgenstein: Austin se od formování našeho myšlení logickou analýzou, jež měla za cíl nalezení zdravého jádra naší řeči, obrátil k neméně pečlivé analýze, jež ovšem měla při zachování předmětu cíl poněkud jiný: ukázat, že košatost naší řeči není jejím nedostatkem, nýbrž že právě odhalení všech záhybů jejího fungování je tou pravou cestou, jež vede často nikoli k přímému řešení, ale ke změně chápání filosofických problémů.

Filosofie běžného jazyka, jak bývá toto hnutí označováno, jen dnes v rámci samotné analytické filosofie brána jako uzavřená kapitola. Její vliv ovšem zprostředkovaně trvá. Britskou filosofii padesátých a šedesátých let spolu s její americkou sestřenicí dnes můžeme vidět jako paralelní tehdejší kontinentální tradici, v níž se také posléze dostalo právě Austinově práci alespoň jakéhosi ohlasu. Je-li dnes Austin citován (poměrně hojně třeba ve feministické filosofii), děje se tak poněkud paradoxně hlavně díky svěbytnému využití jeho konceptu performativní výpovědi Jaquesem Derridou (Viz Derrida, J. (1993)). Studium Austinova díla tedy určitě může napomoci k porozumění společného jádra toho, co filosofii přinesly po nějakou dobu izolované tradice kontinentální a analytická.

Kromě tohoto obecnějšího, a dnes asi důležitějšího, dědictví měla Austinova práce bezprostřednější vliv v rámci samotné filosofie jazyka a lingvistiky. Jejím nejznámějším pokračovatelem je John Searle. Ten na Austina navázal zřejmě ve větším souladu s jeho intencemi vlastním zkoumáním řečových aktů, především rozvinutím Austinových klasifikací různých druhů a složek výpovědí. Právě díky této plodné práci a z tohoto hlediska ovšem může leckdo vnímat Austinův odkaz jako vyčerpaný.

Bylo by asi zbytečně zdržovat zde čtenáře referátem o obsahu Austinovy klasické práce. Autor v ní, jak je snad známo, upozorňuje na některé, v tehdejší analytické filosofii opomíjené aspekty využití jazyka, především ukazuje řeč jako specifický způsob společenského jednání. Na začátku vydělí třídu tzv. performativních výpovědí, kterou postaví proti té třídě výpovědí, na niž byl jazyk běžně redukován, totiž proti tzv. konstatováním, tedy proti popisům faktů. Tato dichotomie mu pak poslouží jako východisko pro úplnější taxonomii výpovědí a jejich složek, přičemž stále podrží důraz na pojímání výpovědí jako činů hrajících specifickou roli v životě bytosti nadaných řečí, která je tak brána cosi jako jejich zvláštní úd, sloužící těmto bytostem ke změnám na rovině společenských vztahů.

Český překlad je dílem týmu, tvořeného zkušenými a často dobře známými překladateli. Vychází z doplněného vydání knihy z roku 1975, upozorňuje na všechny odchylky od něj a obsahuje dokonce původní poznámkový aparát spolu s předmluvou vedoucího překladatelů Jiřího Pechara. Celý projekt nelze neuznat za nadmíru přínosný. Při bližším pohledu se však objeví řada drobných výhrad, které hodnotu výsledku poněkud problematizují. Příčina leží zřejmě v tom, že nikdo ze zúčastněných dosud nepřekládal soustavněji z angličtiny a už vůbec ne techničtější práce anglicky píšících analytických filosofů.¹ Toto hodnocení je nepřijemné a je nutno je doložit. Následuje tedy několik příkladů, které čtenáři umožní utvořit si vlastní úsudek. Ještě předtím ale musím zmínit fakt, že jsem byl v následujícím textu nucen několikrát samostatně překládat Austinův text, což je úkol, na který bych si jinak netroufl. Mé pokusy zde mají pouze osvětlit, co se mi nezdá na recenzovaném textu.

Na straně 31 českého překladu najdeme Austinův pokus o formulování nutných podmínek fungování nějakého performativu. Už samotný fakt, že má jít o formulaci nutných podmínek, je v překladu zamlžen. Stojí zde:

“Obávám se, ale současně ovšem doufám, že nezbytné splnění těchto podmínek vám bude připadat jako něco samozřejmého.”

Sám bych zkusmo navrhl:

„Obávám se, zároveň ale samozřejmě doufám, že vám tyto nutné podmínky, jež je třeba splnit, případnou očividné.“²

Následuje výčet nutných podmínek, který je zároveň určitým způsobem klasifikuje. Podívejme se nejprve vcelku na český překlad:

„(A.1) Musí existovat nějaká přijatá konvenční procedura, která má určitý konvenční účinek, procedura zahrnující vypovídání určitých slov určitými osobami za určitých podmínek, a dále

¹ Jinak bychom museli předpokládat, že ne všichni, kdo jsou pod překladem podepsáni, se na práci plnohodnotně podíleli.

² “I fear, but at the same time of course hope, that these necessary conditions to be satisfied will strike you as obvious.” Austin, J. L. (1975), s. 14.

(A.2) jednotlivé osoby a okolnosti musí být v daném případě přiměřené tomu, aby se oné speciální procedury, která má být použita, mohlo použít.

(B.1) Procedura musí být provedena všemi účastníky správně a zároveň i (B.2) úplně.

(Γ.1) Kde tato procedura – jak tomu často bývá – má být použita lidmi, kteří mají určité myšlenky či určité city, nebo jako základ určitého následného chování některého z účastníků, pak osoba, která se na ní podílí (a takto se jí dovolává), musí ony myšlenky a city skutečně mít, a účastníci musí mít záměr tak a tak se chovat, a dále

(Γ.2) skutečně se tak následně chovat musí.” (s. 31)

Austinův výčet vypadá jako poměrně obtížný text. Zkusím nabídnout vlastní pracovní překlad a na jeho základě probrat své výhrady:

„(A.1) Musí existovat přijímaná konvenční procedura, mající jistý konvenční účinek, přičemž tato procedura zahrnuje vyřčení jistých slov jistými osobami za jistých okolností, a navíc

(A.2) jednotlivé osoby a okolnosti musí být v daném případě vhodné pro uplatnění té procedury, jež je uplatňována.

(B.1) procedura musí být všemi účastníky provedena správně a

(B.2) v úplnosti.

(Γ.1) Tam, kde má být procedura, jak se často stává, použita osobami, jež mají jisté myšlenky či pocity, nebo jako nástup k jistému odtud vycházejícímu společenskému chování ze strany kteréhokoli účastníka, tam musí osoba, jež se na proceduře podílí a tak ji uplatňuje, ony myšlenky či pocity mít, a účastníci musí mít úmysl se tak sami chovat, a navíc

(Γ.2) se tak následně skutečně chovat musí.”³

---

³ „(A. 1) There must exist an accepted conventional procedure having a certain conventional effect, that procedure to include the uttering of certain words by certain persons in certain circumstances, and further,

(A. 2) the particular persons and circumstances in a given case must be appropriate for the invocation of the particular procedure invoked.

(B. 1) The procedure must be executed by all participants both correctly and

(B. 2) completely.

(Γ.1) Where, as often, the procedure is designed for use by persons having certain thoughts or feelings, or for the inauguration of certain consequential conduct on the part of any participant, then a person participating in and so invoking the procedure must in fact have those thoughts or feelings, and the participants must intend so to conduct themselves, and further

(Γ. 2) must actually so conduct themselves subsequently.” Austin, J. L. (1975), s. 14n.

Překladatelé neuvedli tento výčet jednoznačně jako výčet nutných podmínek fungování nějakého performativu. Na druhé straně se jim právě slovo „podmínky” vloudilo hned do prvního oddílu, kde je řeč o okolnostech (circumstances) prováděné procedury. Správně pak uvedli slovo „okolnosti” v podmínce druhé, takže už zde čtenáři zbytečně ztížili rozumění.

Ve druhé podmínce však najdeme důležitější problém, který je spojen s překládáním anglického výrazu „to invoke”, respektive „an invocation”. Překladatelé tento, v Austinově textu základní, termín nedokázali překládat jednotně. Zde překládají „the particular procedure invoked” jako „speciální procedura, která má být použita”, a sloveso „to invoke” českým „použít”. (Sloveso „použít” se hned na to objeví v podmínce páté, ovšem již jako ekvivalent anglického „to use”.) Když Austin o dvě strany dál klasifikuje různá selhání procedur vázaných na performativy, mluví také o „misinvocations”, což je v recenzované publikaci přeloženo jako „chybné evokace”. Na jiných místech knihy pak najdeme i další překlady: „to invoke” je střídavě překládáno i jako „zmínit” či „uplatnit”. V samotném výše uvedeném výčtu se původně anglické sloveso „to invoke” nachází ještě jednou a to opět v páté podmínce. V publikovaném překladu je ale přeloženo dalším českým slovem „dovolávat se”. Zmatek je tak dovršen. Sám bych se pokusil počet českých ekvivalentů snížit a v pestré nabídce překladatelů se mi vhodným kandidátem jeví sloveso „uplatnit”.

Toto měl být pouhý příklad všude v překladu přítomného problému: volnosti překládání, která ztěžuje rozumění, aniž by měla dobrý vliv na estetickou stránku výsledného textu. Podrobný rozbor textu by si vyžádal větší prostor. Omezím se tedy už jen na pár příkladů z osmé přenášky. Ta v publikovaném překladu začíná větou:

„Když jsme začali naplňovat náš záměr sestavit nějaký seznam explicitních performativních sloves, vyšlo najevo, že vůbec nebude snadné odlišit performativní výpovědi od konstativních, a proto se zdálo, že bude účelné, jestliže se na chvíli vrátíme k základům a zásadním způsobem se zamyslíme nad tím, kolik významů vůbec může mít, když tvrdíme, že něco říci *je* totéž jako něco vykonat, anebo že když něco říkáme, něco konáme, nebo i že něco konáme *tím*, že něco řekneme.” (s. 101)

Opět nabídnu vlastní pracovní překlad:

„Když jsme se pustili do sestavování seznamu explicitních performativních sloves, zdálo se, že *pro nás* nebude pokaždé snadné rozlišit performativní výpovědi od konstativních, a zdálo se tudíž vhodné vrátit se na chvíli dále k základům – důkladně uvážit, v kolika smyslech něco říci *je* něco udělat, čili

---

V případě anglického „a conduct” jsem nejprve doplnil výraz „chování” na „společenské chování”, aby bylo jasné, že se nejedná o chování v prostém smyslu vnějších projevů („a behaviour”), ale o to, jak si daná osoba vede ve společnosti druhých, že jde o jednání s normativními důsledky.

v kolika smyslech něco děláme *při* tom, když něco říkáme, a také v kolika smyslech něco děláme *tím*, že něco říkáme.”⁴

Především, Austin nerozlišuje tři kategorie: 1) něco říci = něco udělat, 2) při tom, když něco říkáme, něco děláme a 3) něco děláme tím, že něco říkáme. Pouze rozlišuje dva významy toho, kdy něco říci znamená také něco udělat – a to význam 2) a význam 3). To je první věc, kterou zde překlad zamlžil. Zadruhé zde český překlad nereprodukuje pro Austina důležité rozlišení „by saying something” a „in saying something”. Kromě toho se zde vyskytne třeba taková drobnost jako chybějící “dále” v sousloví „vrátit se dále k základům”. Austin se totiž nevrací k tomu, co již probíral, ale jde ve svém zkoumání ‚dále zpět‘, hlouběji. Právě toto hlubší zkoumání mu umožňuje rozlišit lokuční, ilokuční a perlokuční akty.

Podívejme se krátce na další aspekty překládání. V téže přednášce na straně 106 najdeme větu:

„Je pravda, že se toho již pomalu začínáme zbavovat; od několika let si stále zřejměji uvědomujeme, že důležitou roli hraje situace vypovídání a že užívaná slova je třeba do určité míry ‚vysvětlovat‘ i ‚kontextem‘, do něhož se mají v jazykové komunikaci vřadit anebo v němž byla skutečně vyslovena.”

Přinejmenším obrat „od několika let” prostě není český, nemluvě o něčem tak málo elegantním jako „slova byla vyslovena”. Zkusím opět jen pro snazší srovnání nabídnout vlastní neumělý pokus:

„Popravdě se z toho už dostáváme; již několik let si stále jasněji a jasněji uvědomujeme, že velice záleží na příležitosti, za níž k výpovědi dochází, a že použitá slova je třeba do jisté míry ‚vysvětlovat‘ také ‚kontextem‘, v jakém při jazykovém sdělování vyřčena mají být nebo skutečně byla.”⁵

Názorný je také překlad anglického „a token”. Překladatelé zkusili výraz „promluvovalá singularita”. Podívejme se na výsledek:

„Otázka, kdy určité féma nebo určité rhéma je *stejně* jako nějaké jiné – ve smyslu stejného ‚typu‘ nebo stejné promluvovalé singularity (token) –, a otázka, co je izolované féma či rhéma, tu pro nás nemá velký význam. Důležité je ale

⁴ „In embarking on a programme of finding a list of explicit performative verbs, it seemed that we were going to find it not always easy to distinguish performative utterances from constative, and it therefore seemed expedient to go farther back for a while to fundamentals—to consider from the ground up how many senses there are in which to say something *is* to do something, or *in* saying something we do something, and even *by* saying something we do something.” Austin, J. L. (1975), s. 94.

⁵ „True, we are now getting out of this; for some years we have been realizing more and more clearly that the occasion of an utterance matters seriously, and that the words used are to some extent to be ‚explained‘ by the ‚context‘ in which they are designed to be or have actually been spoken in a linguistic interchange.” Austin, J. L. (1975), s. 100.

mít na paměti, že stejné féma, např. věta, to znamená singularita stejného typu, může být v různých výpovědích užito s rozdílným smyslem nebo s rozdílnou referencí a představovat tak různá rhémata.” (s. 104)

Zatímco ovšem ‚a token‘ je v kontextu analytické filosofie jazyka jednotlivý výskyt nějaké výpovědi, označuje v češtině výraz „singularita” jedinečnost: tedy *vlastnost* být jednotlivým. Nemluvě už o chybičkách, jaké se vloudí do každého textu. Podle mne by český překlad mohl znít takto:

„Otázka, kdy je jedno féma či rhéma *stejně* jako nějaké jiné, ať už ve smyslu ‚typu‘ nebo jeho ‚výskytu‘, a otázka, co je jednotlivé féma či rhéma, zde nejsou příliš důležité. Je ale, samozřejmě, důležité pamatovat si, že stejné féma, např. větu, to jest výskytu stejného typu, lze použít při různých příležitostech, za nichž k výpovědi dochází, v různém smyslu či s různou referencí, a toto féma tak může být různým rhématem.”⁶

Připomínám, že jsem uvedl pouze několik málo příkladů obtíží, na jaké čtenář českého překladu Austinovy knihy naráží neustále. Právě množství těchto někdy drobných přehlédnutí, odchylek a nepřesností vytváří výsledný dojem.

Snad bych měl ještě připomenout zápal, s jakým Austin dokáže využít všech možností nějakého anglického výrazu, přičemž mimochodem také pravidelně okouzluje bravurním zvládnutím své mateřštiny (a tak dává další oprávnění názvu knihy, od „Jak jednat pomocí slov” tentokrát směrem k „Jak zacházet se slovy” či dokonce k „Jak provádět se slovy kousky”). Tento zápal je pro překladatele výjimečnou výzvou. Sám Austin zmiňuje známou pravdu: „Běhat se musíme naučit dřív, než můžeme chodit. Kdybychom nikdy neudělali chyby, jak bychom je opravili?” (Austin, J. L. (1975), s. 12)

Petr Glombiček

LITERATURA

- [1] AUSTIN, J. L. (1975): **How to Do Things with Words**. Oxford University Press, Oxford.
 [2] DERRIDA, J. (1993): Signatura událost kontext. Česky in: Derrida, J.: **Texty k dekonstrukci**, sestavil a přeložil Miroslav Petříček, Archa, Bratislava, s. 277–306.

⁶ „The question when one pHEME or one rHEME is the *same* as another, whether in the ‚type‘ or ‚token‘ sense, and the question what is one single pHEME or rHEME, do not much matter here. But, of course, it is important to remember that the same pHEME, e. g. sentence, that is, tokens of the same type, may be used on different occasions of utterance with a different sense or reference, and so to be a different rHEME.” Austin, J. L. (1975), s. 97n.